

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філософських наук, доцента кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка **Поперечної Галини Антонівни** про дисертацію **Холоші Тамари Олександрівни «Трагедія як концептуальна основа тематизації модерного українського простору у творчості Т. Шевченка»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія в галузі знань 03 Гуманітарні науки

Актуальність теми дослідження. Тема дисертаційного дослідження набуває особливого значення в контексті сучасного цивілізаційного вибору України, яка змушена боротися не лише за своє виживання та політичну самостійність, але й доводити власне право на історико-культурну спадщину. З огляду на поширюваний московською ідеологічною машиною міф про «два братні народи» та спроби привласнити наші національно-культурні здобутки, питання переосмислення національної ідентичності, перегляду історичної пам'яті й подолання колективних травм, зумовлених тривалим колоніальним минулим, є надзвичайно актуальним. Спотворювана впродовж тривалого часу українська культура, потребує звільнення від нашарувань імперської і радянської критики, відмови від традиційних гегелівсько-марксистських методів і принципів у вивченні культурних явищ, вимагає поглибленого аналізу, переосмислення й узагальнення. Це передбачає повноцінну реконструкцію усіх її складових, створення колоритної канви взаємодії різноманітних ідей та впливів, відновлення контексту їх виникнення і зв'язку як з внутрішніми, так і західноєвропейськими суспільно-політичними та духовними процесами.

Обрана тема має вагоме значення в контексті дослідження модерного українського простору як унікального явища вітчизняної культури, що

стимулює становлення національної самосвідомості українців, пришвидшує формування і формулювання української національної ідеї. Дисертація Холоші Т. О. дозволяє глибше зрозуміти загальноєвропейський вплив на духовні процеси в Україні, з одного боку, а з іншого – сприяє деколонізації образу Т. Шевченка в сучасному гуманітарному просторі та розкриває значення творчої спадщини Т. Шевченка як потужного ідейного ресурсу для нових моделей національного самоусвідомлення і консолідації українського суспільства.

Дослідження Холоші Т. О. виходить за межі літературної та історико-філософської інтерпретації і є комплексним аналізом розвитку жанру трагедії у його взаємозв'язку з естетично-філософською категорією трагічного, їх впливу на європейський і український культурний простір та специфіки їх вираження у творчій спадщині Т. Шевченка.

Також робота має важливе практичне значення для сучасного літературознавства і шевченкознавства, позаяк висвітлює значення трагедії для усвідомлення історичних випробувань, допомагає у кристалізації національної ідентичності України, руйнує тенденції постколоніального мислення та колонізаторські наративи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження «Трагедія як концептуальна основа тематизації модерного українського простору у творчості Т. Шевченка» затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 6 від 27 грудня 2019 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані в дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, характеризуються високим рівнем обґрунтованості, що забезпечується комплексною методологією та міждисциплінарним підходом до вивчення проблеми. Авторка вдало поєднує традиційні загально-філософські принципи дослідження з методологічними засадами культурної антропології,

варіативно застосовує їх для дослідження конкретних дослідницьких завдань у різних розділах. Ґрунтовне володіння методами текстологічного та концептуального аналізу дозволяє їй здійснити коректне означення теми і уникнути неточностей, пов'язаних з багатозначністю ключових термінів.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і результатів дослідження забезпечується залученням та опрацюванням репрезентативної джерельної бази, критичне опрацювання якої дозволяє всебічно і глибоко розкрити тему дисертації, досягнути реалізації поставлених мети і завдань.

Логіка викладу матеріалу засвідчує глибоку компетентність дисертантки у досліджуваній проблемі. Висновки до кожного розділу та загальні висновки дисертації є логічним наслідком проведеного аналізу та відповідають окресленим меті і завданням.

Результати дослідження пройшли належну апробацію. Основні положення та висновки були опубліковані в шести публікаціях у фахових виданнях України та оприлюднені на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня.

Таким чином, сукупність використаних джерел та методів дозволяє стверджувати, що наукові положення дисертації є доведеними, а висновки – об'єктивними та достовірними.

Наукова новизна результатів. Новизна дисертаційного дослідження полягає у концептуалізації жанрових, ідейно-тематичних та аксіологічних особливостей античної і європейської трагедії у спадщині Т. Шевченка, їх прояву, специфіки трансформації та функцій у тематичному, композиційному й ідейному наповненні його творчості з фокусом на національний контекст трагічного. Серед безперечних здобутків роботи є визначення аксіологічного аспекту феномену трагедії та трагічного в творчості європейських і українських письменників, передовсім Т. Шевченка, та їх впливу на сучасного читача в контексті осмислення історичних травм, екзистенційних викликів російсько-української війни, формування національної ідентичності та ціннісних орієнтирів.

Оцінка змісту та структури дисертації. Структура роботи є логічно вибудованою і відповідає визначеним меті та завданням. Дисертація складається з титульної сторінки, змісту, анотацій українською та англійською мовами, списку опублікованих праць за темою дисертації, вступу, трьох розділів, що охоплюють вісім підрозділів, узагальнених висновків та списку використаних джерел (270 позицій, з них 54 іноземні публікації). Кожен із розділів містить вступ і висновки.

У вступі дисертації Холоша Т. О. кваліфіковано обґрунтовує актуальність теми, чітко формулює об'єкт та предмет дослідження, його мету і завдання, окреслює теоретико-методологічну основу дослідження, визначає наукову новизну та теоретичне і практичне значення отриманих результатів, наводить дані про їх апробацію.

Перший розділ «Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження шевченківської трагедії та модерного українського простору» включає два підрозділи: *«Бібліографічний огляд та методологічні підходи до наукового дослідження феномену модерного українського простору»* і *«Дефінітивні складові трагічного та феномену трагедії»*. Цілком логічно авторка починає з окреслення особливостей модернізаційних процесів і часових меж епохи модерну в Західній Європі й Україні та аналізує пов'язану з ним базову термінологію, розглядаючи її в філософському, мистецькому, культурологічно-історичному та соціальному аспектах. Завдяки цьому окреслено дефінітивну та методологічну основу для подальшого дослідження і виділено істотні ознаки вітчизняного модерного простору. Зокрема, цілком справедливо зазначено, що на українських землях це був перехід від традиційно-аграрного укладу до індустріального модерного стану, який вписувався в загальноєвропейський макроконтекст так званого «довгого ХІХ століття». За умов колонізаційної та асимілізаційної політики Російської імперії єдиним легітимним полем боротьби за національні інтереси постав гуманітарний дискурс.

Другий розділ «Аксіологічний вимір феномену трагедії у світовій культурі та її місце у визначенні культурної ідентичності» присвячений розкриттю смислової специфіки трагедії у філософській думці та літературознавстві. У підрозділі 2.1 «Зародження, розвиток та утвердження трагедії як жанру та топосу в європейській літературі та культурі» авторка простежує еволюцію цього феномену від її зв'язку з античними міфами до модерної епохи і переконливо доводить, що поняття трагічного носить суспільно-історичний характер, а його зміст зазнає змін у залежності від трансформації світоглядних орієнтирів людини, соціальних змін та суспільних викликів. Таким чином, кожна епоха подає своє бачення трагедійних конфліктів, головних персонажів та їх інтерпретацію.

У підрозділі 2.2 «Трагедія як універсальний культурний топос» здобувачка справедливо відзначає, що антична і середньовічна філософія не виокремлювала теорії трагічного, позаяк воно виступало частиною космології і онтології, та здійснює характеристику розуміння трагедії у найбільш репрезентативних мислителів модерної доби. Водночас вона намагається довести, що радикальна зміна в розумінні універсальності трагічного топосу відбулася на межі ХІХ – ХХ століть, завдяки ірраціональній філософії, мислеформи якої співзвучні українському контексту.

Підрозділ 2.3 «Трагедія в національному та постколоніальному дискурсах» присвячений аналізу значення феномену трагедії в умовах глобальних історичних трансформацій та переживання індивідуальних і колективних травм. Авторка намагається довести, що в національному та постколоніальному дискурсах трагедія віддзеркалює сучасний стан суспільства, в якому поєднуються історичний досвід й актуальні події сьогодення та діє як каталізатор моральної, емоційної і світоглядної стійкості. У цьому контексті вельми слушним є звернення до творчості сучасних авторів, які віддали своє життя у боротьбі проти рашистської навали.

Третій розділ «Концептуалізація трагедії в модерному українському просторі» сконцентрований на аналізі рефлексії феномену трагедії в модерному українському просторі через призму традиції, сформованої творчістю Т. Шевченка, та її сучасних інтерпретацій. У підрозділі 3.1 *«Трагедія і трагічне в українському культурному просторі»* Холоша Т. О. з'ясовує теоретичні і практичні корені трагедії, її тематику і спрямування. У підрозділі 3.2 *«Концептуалізація феномену трагедії у творчості Т. Г. Шевченка»* здійснено комплексний аналіз спадщини Кобзаря, зокрема, його поетичних, драматичних та живописних творів. Здобувачці вдається показати, що вирішальними чинниками трагічного світовідчуття поета виступили народнопоетична парадигма та європейський романтизм. Водночас вона переконливо демонструє різноплановість і глибину напруги трагічного сприйняття й екзистенційних переживань поета та їх вираження у його творчому доробку й епістолярній спадщині. Підкреслюється, що відмітною рисою творчості Т. Шевченка є те, що вона постає осмисленою філософською рефлексією на індивідуальні страждання у поєднанні з колективним стражданням цілого народу. Варто зазначити, що підрозділ засвідчує глибокий рівень обізнаності дослідниці із творчістю та життєвим шляхом Кобзаря.

У підрозділі 3.3 *«Сучасні рефлексії Шевченкової візуалізації українського простору»* дослідниця характеризує сприйняття і переосмислення творчого спадку мислителя в умовах відкритої російської збройної агресії та його роль на різних етапах української історії. На підставі фактологічних даних різних періодів визвольних змагань українського народу, вона переконливо доводить, що постать Т. Шевченка слугувала і служить символом боротьби українців, а його творча спадщина виступає смислоутворюючим ядром, яке згуртовує їх, і є потужним засобом проти манкуртства і комплексу малоросійства.

У висновках підбито підсумки дослідження, які узгоджуються з поставленими завданнями та мають ознаки наукової новизни.

Детальне ознайомлення зі змістом засвідчує, що дисертація Холоші Тамари Олександрівни є оригінальною самостійною науковою працею, яка має актуальний характер і вносить у науковий вжиток низку аспектів, які не були об'єктом спеціального вивчення, або розглядалися фрагментарно в контексті вивчення інших дослідницьких тем. Робота демонструє вміння авторки самостійно і творчо аналізувати наукові проблеми, здійснювати філософську інтерпретацію, робити обґрунтовані висновки і рекомендації.

Академічна доброчесність. Дисертація є самостійним дослідженням. Перевірка тексту на наявність запозичень (система Turnitin) підтверджує високий рівень його оригінальності та дотримання Холошею Т. О. принципів академічної етики, що засвідчено довідкою Комісії з академічної етики Соціально-гуманітарного факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Дискусійні аспекти та рекомендації.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Холоші Т. О. в цілому, вважаємо за необхідне зробити деякі побажання та зауваження.

1. На с. 56 зазначено, що в українській культурі, зокрема мистецтві, «визначальним був діалогізм романтичної та просвітницької філософії, необхідний для розвитку літератури, яка історично опинилася на перехресті різних культурних світів». Відтак, варто було б подати більш детальну характеристику філософії романтизму і її рефлексії на тогочасному українському ґрунті. Тим паче, що саме романтизм став ідейною основою ідеології Кирило-Мефодіївського братства і домінуючою світоглядною основою української еліти практично до 60-х років XIX ст.

2. Дисертантка дотримується поширеного в українському літературознавстві погляду на ідеологію братчиків, в тому числі і Т. Шевченка, як на месіанізм українського народу. Проте, у сучасних філософських дослідженнях є спроби довести, що ідеологія Кирило-Мефодіївського товариства ґрунтувалася не на ідеї месіанізму (яка якраз була

і є властивою російській культурі), а ідеї місіанізму. Які міркування авторки з цього приводу.

3. Привертає увагу співвідношення викладеного матеріалу в дисертації. Деякі підрозділи, як от 1.1, 2.1, 2.2 займають всього по декілька сторінок (відповідно 3, 7, 5 с.). Чи не варто було б їх об'єднати?

4. В дисертації справедливо зазначається, що в сучасних умовах щораз з'являються нові меми, агітки, плакати портрети, на яких поет зображений як український воїн, сучасний герой. Як авторка дисертації відноситься до такого образу «камуфляжного Кобзаря»?

5. Чим можна пояснити те, що з одного боку, образ Т. Шевченка виконує роль морального символу та духовного наставника нації, у зв'язку з чим сучасне українське суспільство актуалізує ідеї Т. Шевченка, (чого вартий заклик Сергія Нігояна на Майдані), а з іншого те, що значний процент сучасних випускників шкіл дуже мало знає про «Кобзар» і найбільш важливі для консолідації свідомості українців його твори?

Зазначені вище зауваження та запитання мають рекомендаційний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи.

Відповідність роботи встановленим вимогам. Представлена дисертаційна робота цілком відповідає кваліфікаційним критеріям, що висуваються до наукових праць на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія (галузь знань 03 Гуманітарні науки). Сформульовані положення, винесені на захист, є науково аргументованими, характеризуються новизною та підтверджені результатами проведеного дослідження. Здобувачка послідовно та обґрунтовано реалізувала поставлену мету й визначені завдання дисертації. Основні наукові положення роботи логічно структуровані та узагальнені у висновках. Назва дисертаційного дослідження повністю корелюється з його метою, структурною побудовою та змістовим наповненням.

Загальний висновок. Дисертація є завершеною науковою працею, що вирішує важливе наукове завдання. Робота відповідає вимогам «Порядку

присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України.

Дисертаційне дослідження Холоші Тамари Олександрівни «Трагедія як концептуальна основа тематизації модерного українського простору у творчості Т. Шевченка», представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 033 Філософія (галузь знань 03 Гуманітарні науки), є самостійною та завершеною науковою працею. Високий науковий рівень дисертації засвідчує актуальність обраної проблематики, обґрунтованість наукових положень і висновків, вагомість отриманих результатів і їх новизну. Здобувачка належно апробувала результати дослідження у фахових наукових публікаціях. За змістом дисертаційна робота відповідає вимогам, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р. і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (змiнами, внесеними відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 р. № 341), а здобувачка Холоша Тамара Олександрівна заслуговує присудження наукового ступеня Доктора філософії за спеціальністю 033 Філософія, галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Доцент кафедри філософії

та суспільних наук

Тернопільського національного

педагогічного університету

ім. В. Гнатюка

кандидат філософських наук,

доцент

Поперечна Г.А.

Поперечна Г.А.
свідчую:
начальник відділу кадрів